

УДК 331.556(4-6ЄС)

Єгоров А.О.*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища
Запорізького національного технічного університету***Ситников М.М.***кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Запорізького національного технічного університету*

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНИХ УМОВ ПРАЦІ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄС

ECONOMIC EFFICIENCY OF INTERNATIONAL LABOR MIGRATION AND PROVISION OF DECENT WORKING CONDITIONS FOR UKRAINIAN MIGRANTS IN THE EU COUNTRIES

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано економічні ефекти від міжнародної трудової міграції, зокрема здобутки та втрати від діяльності українських трудових мігрантів у країнах ЄС. Визначено складність і багатоплановість наслідків трудової міграції. Проведено узагальнення масштабів, позитивних та негативних наслідків, а також ризиків міграції українців за кордон. Показано, що розроблення програм інвестування коштів трудових мігрантів в українську економіку має стати одним із пріоритетних чинників динамічного та сталого соціально-економічного розвитку нашої держави. Доведено, що, оскільки більшість українських трудових мігрантів (понад 70%) працює за кордоном нелегально, умови їхньої праці та рівень соціального захисту часто не відповідають нормам, установленим як в Україні, так і в країнах перебування. Рекомендовано заходи для поліпшення ситуації із захистом українських мігрантів, що працюють у країнах ЄС.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, Європейський Союз, українські трудові мігранти, приватні грошові перекази, регулювання, безпечні умови праці, захист та соціальне забезпечення мігрантів, двосторонні угоди.

АННОТАЦИЯ

Проанализированы экономические эффекты международной трудовой миграции, в частности выгоды и потери от деятельности украинских трудовых мигрантов в странах ЕС. Определены сложность и многоплановость последствий трудовой миграции. Проведено обобщение масштабов, положительных и отрицательных последствий, а также рисков миграции украинцев за границу. Показано, что разработка программ инвестирования средств трудовых мигрантов в украинскую экономику должна стать одним из приоритетных факторов динамичного и устойчивого социально-экономического развития нашего государства. Доказано, что, поскольку большинство украинских трудовых мигрантов (свыше 70%) работает за рубежом нелегально, условия их труда и уровень социальной защиты часто не соответствуют нормам, установленным как в Украине, так и в странах пребывания. Рекомендованы меры для улучшения текущей ситуации с защитой украинских мигрантов, работающих в странах ЕС.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, Европейский Союз, частные денежные переводы, регулирование, безопасные условия труда, защита и социальное обеспечение мигрантов, двусторонние соглашения.

ANNOTATION

The economic effects of international labor migration, in particular, benefits and costs of the activities of Ukrainian labor migrants in the EU countries have been analyzed. The complexity and multidimensionality of effects of labor migration have been determined. The scale, positive and negative effects, as well as the risks of Ukrainians' migration abroad were generalized. It was

shown that the development of programs for investing of labor migrants' remittances into the Ukrainian economy should become one of the priority factors of the dynamic and sustainable socio-economic development of our country. It has been proved that, as the vast majority of Ukrainian labor migrants (over 70 %) work abroad illegally, the conditions of their work and the level of social protection often do not meet the norms established in Ukraine and in the host countries. Measures to improve the current situation with the protection of Ukrainian migrants working in the EU were recommended.

Keywords: international labor migration, European Union, Ukrainian labor migrants, remittances, regulation, safe working conditions, protection and social security of migrants, bilateral agreements.

Постановка проблеми. Глобалізація та регіональна інтеграція посилили зростання транскордонної мобільності робітників у пошуках роботи. У Європі міжнародна трудова міграція стає важливим та довгостроковим явищем, пов'язаним зі зростанням та сталим розвитком. Грошові перекази трудових мігрантів становлять суттєву частку ВВП та валютних надходжень небагатих країн та країн, що розвиваються.

Однак збільшення потоку людей через національні кордони також створює нові виклики. Працівники-мігранти стикаються з недоліками в умовах праці, такими як обмежені права, дискримінація, соціальне відчуження, незадовільні умови праці та відсутність соціального забезпечення. Динамічний характер глобальних ринків праці вимагає, щоб були зроблені зусилля, спрямовані на гарантування права на соціальне забезпечення та безпечних умов праці через ефективну міжнародну координацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню міграційних процесів завжди приділялася велика увага. Значний науковий внесок у розробку питань міжнародної міграції та міграційних процесів, а також теоретичних аспектів міграції населення зробили багато закордонних та вітчизняних дослідників, зокрема: В. Бенинг, Н. Бортник, Г. Борхас, А. Гайдуць-

кий, І. Грицяк, М. Долішній, В. Іонцев, А. Каменський, Д. Коулман, Е. Красинець, Р. Лукас, О. Малиновська, К. Ньюланд, В. Мойсеєнко, В. Мукомель, В. Муравйов, О. П'ятковська, С. Рассел, Д. Солт, П. Стокер, О. Сушко, О. Чалий та ін. У наукових публікаціях значна увага приділяється аналізу тенденцій та особливостей міжнародної міграції населення, досліджуються масштаби нелегальної міграції іноземної робочої сили та її наслідки. Зарубіжні роботи переважно фокусуються на специфічних проблемах, характерних для конкретних держав, або необхідності вдосконалення глобального регулювання міграційних потоків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За безперечної цінності проведених досліджень, у світлі останніх світових подій (глобалізація, економічна і фінансова криза, міграційна криза ЄС та ін.) вивчення сучасних міграційних процесів стає все більш актуальним. На жаль, наявні економічні дослідження з питань міграції та міжнародного міграційного режиму недостатньо забезпечені теоретичною та емпіричною базою. Крім того, потребують більш ретельного вивчення та аналізу економічні наслідки міграції, а також проблеми соціально-економічного захисту, гарантування прав та безпечних умов праці для мігрантів.

Мета статті полягає в аналізі економічних ефектів від міжнародної трудової міграції, зокрема здобутків та втрат від діяльності українських трудових мігрантів у країнах ЄС; визначенні поточного стану міжнародної координації соціального забезпечення та поліпшення умов праці українських мігрантів у країнах ЄС, а також запропонованні заходів щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним економічним рушієм міжнародної міграції є переміщення людей із регіонів, для яких характерна низька продуктивність праці, до регіонів із вищою її продуктивністю.

Проте визначення міграційних ефектів може бути складним, оскільки міграція призводить до змін у перерозподілу доходів, структурних змін на ринках праці як у країнах походження, так і в країнах призначення. Як правило, самі мігранти отримують доходи, а підприємства в країнах призначення отримують вигоду від нижчих витрат на оплату праці. Місцеві працівники можуть зазнавати зниження заробітку внаслідок посилення конкуренції з боку трудящих-мігрантів, хоча кількісні параметри потребують вивчення та аналізу. У низці випадків міграція (особливо нелегальна) навіть веде до збільшення податкового тягаря на титульне населення, оскільки бюджету доводиться нести додаткові витрати на соціальне забезпечення мігрантів. Ті, хто залишається у країнах походження мігрантів, ймовірно, отримують вигоду від зменшення трудової конкуренції та надходження грошових коштів, хоча «вплив мозків» та кваліфікованих працівників може також послабити розвиток у країн-донорів.

Оцінки показують, що трудова міграція – це прямий шлях до підвищення сумарного світового добробуту, набагато більш дієвий, аніж усі інші економічні реформи разом узяті. Усунення бар'єрів для міграції – це найпростіший спосіб згладжування диспропорцій та нерівності в сучасному світі [1, с. 2].

Теоретично підвищення продуктивності від міграції, як правило, буде достатньо великим, щоб компенсувати втрати. Разом із тим на практиці існують труднощі із запровадженням ефективних систем оподаткування та переказу коштів, необхідних для забезпечення такого поліпшення. Хоча висококваліфіковані, а отже, й високооплачувані, мігранти можуть бути донорами фіскальної системи, низькокваліфіковані мігранти, швидше за все, стануть чистими реципієнтами, тим самим установивши непрямий податок для платників податків країни призначення. Єдиною альтернативою є відмова у соціальних преференціях для мігрантів, але така політика має серйозні негативні наслідки для боротьби з бідністю, стану здоров'я та соціальної захищеності мігрантів із низькою кваліфікацією.

Міграція відрізняється від руху інших факторів виробництва (таких як потоки капіталу) одним принциповим способом: мігранти стають частиною суспільства приймаючої країни, включаючи розвинуту культуру та політику.

Одне з ключових питань – це джерело міжнародних розбіжностей у продуктивності праці, які спричиняють трудову міграцію. Коли відносно низька продуктивність у країні, з якої походять мігранти, є результатом історичних, культурних чи політичних факторів, які перешкоджають економічному розвитку, внутрішні політичні, економічні та соціальні реформи спроможні стати альтернативою міграції принаймні в довгостроковій перспективі. Нинішні бідні країни мають певний шанс перетворитися на завтрашні зразки економічного успіху, послабивши потоки мігрантів.

У новій Програмі сталого розвитку до 2030 р. (2030 Agenda for Sustainable Development) Організації Об'єднаних Націй (прийнята у 2015 р.) держави – члени ООН зобов'язуються «сприяти впорядкованій, безпечній, регулярній і відповідальній міграції та мобільності людей, у тому числі шляхом запровадження планової та добре керованої політики щодо міграції» (ціль 10.7) у контексті скорочення нерівності (диспропорцій) у межах та між країнами (ціль 10 стійкого розвитку) [2].

У 2017 р. частка мігрантів у країнах із високим рівнем доходів становила 64% від їх загальної кількості – майже 165 млн осіб. Разом на країни з високим та середнім рівнями доходів припадає 96% загальної кількості трудових мігрантів [3, с. 4].

Коли високодохідні, високопродуктивні країни замикають свої кордони щодо міграції, вони позбавляють права окремих мігрантів прагну-

ти поліпшення умов життя, а також блокують важливий канал для поліпшення глобальної продуктивності. Актуальним питанням є запровадження глобального міграційного режиму, який повинен сприяти міграції як за рахунок глобального підвищення ефективності, так і з урахуванням права людини на проживання у вибраній країні. Однак потрібно визнати, що нині не існує міжнародного режиму, який би встановлював стандарти та принципи національної регуляторної міграційної політики, крім випадків біженців (мігрантів, які втекли від переслідувань).

Пріоритетними повинні стати такі питання щодо формування регуляторних механізмів глобального офіційного ринку праці:

- виявлення попиту на ринках праці країн, що потребують притоку тимчасових робітників;
- створення міждержавних механізмів узгодження дій стосовно кількості та професійної структури мігрантів, запрошених у кожен приймаючу країну;
- вибудовування єдиної політики щодо країн – постачальників тимчасових трудових мігрантів;
- координації дій щодо виявлення і припинення нелегальних форм міграції.

При цьому, напевно, глобальне регулювання має стосуватися тільки трудової міграції, а питання репатріації, натуралізації мігрантів, а також правил прийому біженців у доступній для огляду перспективі будуть визначатися суто національними правилами. Це пов'язано (незважаючи на інтеграційні процеси, наприклад в Європі) зі стійкістю інституту державного суверенітету, а також великою різноманітністю внутрішньої ситуації в країнах, що приймають мігрантів [4, с. 84].

Цілі тисячоліття (Millennium Development Goals), проголошені ООН на межі століть, зосереджувалися на боротьбі з бідністю та її наслідками, такими як низький рівень освіти та здоров'я, але не враховували, що на рівні індивідуального прийняття рішень міжнародна міграція є найпотужнішим і найдоступнішим засобом зниження рівня бідності, що відомий людству [1, с. 2].

Таким чином, трудова міграція, зумовлена величезними відмінностями в рівні економічного розвитку країн, є основним видом транскордонних міграцій (за винятком туризму та короткострокових ділових поїздок). Міграційні потоки були переважно спрямовані в країни з високим доходом (за класифікацією Світового банку), тоді як усі інші країни виступали міграційними донорами. Відображенням економічного характеру сучасних міграційних потоків стало стрімке зростання грошових переказів мігрантів у країни свого походження. За оцінками Світового банку, у 1970 р. обсяг отриманих переказів у грошовій формі становив всього 1,9 млрд. дол. США, у 1980 р. – 36 млрд., у 1990 р. – 64 млрд., у 2000 р. – 127 млрд., а в 2014 р. – 580 млрд. дол. США [5].

Варто також брати до уваги й демографічну ситуацію. Так, більшість країн ЄС у цьому плані має дві основні проблеми: відтік трудових ресурсів (переважно східні країни – члени ЄС) і старіння населення. Як результат, у багатьох секторах економіки відчувається дефіцит робочої сили.

У процесі економічного аналізу трудової міграції слід урахувувати її причини, а також наслідки, тобто вигоди і втрати як для країн-донорів (походження), так і для приймаючих країн (реципієнтів). Також потрібно оцінювати масштаби міжнародної трудової міграції, її динаміку та надавати прогнози розрахунки. Одним із найважливіших чинників, що демонструє ефект від трудової міграції, є обсяги зароблених мігрантами коштів та їх частка, переказана офіційними каналами або неофіційно вивезена готівкою у країни походження.

На жаль, поточні економічні дослідження з питань міграції та міжнародного міграційного режиму недостатньо забезпечені теоретичною та емпіричною базою. Враховуючи міркування, викладені у статті [6, с. 454], доцільно запропонувати такі пріоритетні напрями дослідження міграції:

- фундаментальні рушійні сили глобальної міграції з детальним емпіричним моделюванням міграційних потоків;
- прогноз майбутніх тенденцій міграції з урахуванням довгострокових чинників, включаючи демографію, економічний розвиток, накопичення людського капіталу та зміни навколишнього середовища;
- розподіл надходжень та фінансові наслідки міграції;
- наслідки міграції для соціального капіталу, у тому числі заходи підвищення індивідуального добробуту, соціальна нерівність, соціальна довіра та інші соціальні наслідки;
- глобальний розподіл витрат та стратегічні взаємодії між країнами у сфері міграційної політики;
- вплив міграції на структуру сім'ї, потоки грошових переказів мігрантів у країни-донори та накопичення людського капіталу в країнах-реципієнтах.

Також необхідними є огляд та аналіз економічних чинників, які формують умови праці в різних секторах економіки. Справедливі основи для поліпшення умов працевлаштування для трудящих-мігрантів повинні спиратися на багатостороннє або міждержавне співробітництво, належне регулювання ринку праці, спільну відповідальність держави та роботодавців, відповідні закони та їх застосування, інспектування праці та оперативну мобілізацію соціальних партнерів та інших зацікавлених установ, як це передбачено міжнародними інструментами та багатосторонніми угодами з трудової міграції в рамках Міжнародної організації праці (МОП).

В Україні в останні кілька років посилилася як внутрішня, так і зовнішня трудова міграція.

Серед причин, що стимулюють працевлаштування українців за кордоном, необхідно відзначити такі:

- низький рівень заробітної плати;
- відсутність роботи, що відповідає здобутій кваліфікації;
- несприятливі умови праці;
- бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном;
- сімейні обставини (возз'єднання із сім'єю, виїзд із чоловіком/дружиною, одруження тощо) та бажання жити за кордоном.

Із 2014 р. до основних чинників потрібно додати військовий конфлікт на сході України, макроекономічну кризу та загальне погіршення добробуту домогосподарств.

За даними Департаменту з економічних та соціальних справ ООН [3, с. 13], загальна кількість українців, що працювали за кордоном, у 2017 р. сягала 5,9 млн. осіб. Найчастіше українці виїжджали на заробітки до Польщі, Росії, Італії та Чехії. Причому в останні роки потоки українських мігрантів до Польщі суттєво зросли (на тлі зростання економіки Польщі, спрощення правил працевлаштування, спрощення перетину кордону через уведення безвізового режиму з країнами ЄС). Натомість міграція до Росії зменшилася, у тому числі через складні міждержавні відносини [7].

Зокрема, за даними Eurostat, 87% дозволів на проживання, які українці отримали в ЄС у 2016 р., надала Польща, 95% усіх дозволів на працевлаштування, виданих Польщею у першому півріччі 2017 р., отримали українські громадяни [8].

Інтенсивність міграційних процесів істотно зростала протягом останніх років, зокрема до Польщі. За даними Національного банку Польщі до кінця 2020 р. на польський ринок праці щороку прибуватиме 200–300 тис. українців. За даними дослідження Нацбанку, до 2050 р. нестача робочих рук на польському ринку праці становитиме приблизно 10,6 млн. осіб віком 18–44 роки [9].

Головний мотив міграції – істотна різниця між рівнем заробітної плати в Україні та Польщі. За даними НБУ [10], зарплата в Польщі є вищою приблизно в три рази, і цю різницю не можливо швидко вирівняти, особливо враховуючи макроекономічну ситуацію в Україні. НБУ також визнає, що за останні два роки міграція призвела до зменшення кількості робочої сили в Україні на 5–8%, хоча не на постійній основі.

Таким чином, упродовж 2015–2017 рр. Польща стала головною країною призначення для українських трудових мігрантів. Оскільки трудова міграція до Польщі має переважно короткостроковий циклічний характер, більшість мігрантів привозить зароблені кошти особисто. Переорієнтація короткострокових мігрантів із Росії до Польщі та різке зростання кількості українців, які працюють у Польщі, призвели до недооцінки обсягів грошових переказів через

надзвичайно низьку їх частку порівняно з неофіційними каналами [11, с. 11].

Як зазначає НБУ [12, с. 22], однією з причин зростання середньої заробітної плати в Україні є зниження пропозиції робочої сили окремих спеціальностей через посилення її відтоку. Посилення трудової міграції є серйозним ризиком для розвитку економіки та створюватиме тиск на ціни через те, що: зменшення пропозиції робочої сили підвищуватиме конкуренцію серед роботодавців із відповідним зростанням виробничих витрат; скорочення кількості економічно активного населення, що зменшує рівень потенційного ВВП; посилення тиску на Пенсійний фонд, оскільки зменшується кількість платників пенсійних внесків

Разом із тим Україна – одна з небагатьох країн, яка за наявності великої кількості трудових мігрантів за кордоном та, відповідно, значних грошових надходжень з-за кордону практично не має фінансової, банківської, інвестиційної політики залучення доходів і заощаджень мігрантів у національну економіку. Внаслідок відсутності такої політики, а також через високі комісійні збори, що стягуються банками та іншими небанківськими системами грошових переказів, обсяги офіційних надходжень, навіть після перерахунку за новою методикою НБУ, у 2017 р. становили лише близько 9,3 млрд. дол. США на рік [11, с. 14]. Незважаючи на те що, на думку деяких фахівців, неофіційні трансфери міграційного капіталу вдвічі перевищують офіційні, НБУ вважає, що за неформальними каналами з країн ЄС до України надходило 64% коштів трудових мігрантів [11, с. 16].

Однак навіть якщо керуватися лише офіційною статистикою, обсяги приватних грошових переказів мігрантів у тому ж 2017 р. перевищували сумарні обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку України майже в чотири рази. Так, за даними [11, с. 14; 13], обсяг ПІІ у 2017 р. становив 25,8% від суми переказів трудових мігрантів. За 2015 та 2016 рр. цей показник відповідно становив 44,3% і 45,3%.

Більше того, іноземні інвестиції значною мірою залежать від кон'юнктури, міжнародних рейтингів, які враховують політичний складник, а також від будь-якої негативної інформації та подій. Таким чином, перекази мігрантів значно стабільніші, тобто мають низьку волатильність, і на відміну від ПІІ в підсумку (через отримувачів-споживачів) рівномірно розподіляються за всіма галузями економіки. Саме тому державна політика стимулювання переказів коштів трудових мігрантів через офіційні канали, а також розроблення програм інвестування цих коштів в українську економіку мають стати одним із пріоритетних чинників динамічного та сталого соціально-економічного розвитку нашої держави.

Обсяги приватних грошових переказів українських трудових мігрантів становлять поміт-

ну частку валютних надходжень від експорту товарів і послуг, також ВВП нашої держави (рис. 1).

Однак для працівників-мігрантів із третіх країн у Європейському Союзі все ще бракує рівних умов для найму та збереження роботи. І хоча мігранти з регулярним статусом частіше отримують роботу, навіть вони не завжди мають гідні та безпечні умови праці порівняно з громадянами ЄС.

Рис. 1. Приватні грошові перекази мігрантів у млрд. дол. США, а також у % від ВВП і валютних надходжень від експорту товарів та послуг за період 2015–2017 рр.

Джерело: складено авторами за даними [11, с. 14; 13]

Незважаючи на те що багато країн ЄС унаслідок несприятливої демографічної ситуації потребують залучення трудових мігрантів, і навіть коли вони свідомо та цілеспрямовано їх залучають, правові системи таких країн часто не гарантують сприятливого режиму для працевлаштування і соціального захисту таких мігрантів. Окрім того, на нелегальних мігрантів не поширюється положення про мінімальний розмір оплати праці, що може призвести до зниження її середнього рівня для некваліфікованих працівників, а роботодавці будуть ігнорувати вимоги забезпечити охорону здоров'я та дотримання техніки безпеки. Як наслідок, можуть зрости виробничий травматизм і смертність. Після прибуття нелегальні мігранти не проходять медичне обстеження; їх можливості звертатися до органів охорони здоров'я у країні перебування також значною мірою обмежені. Наявні факти свідчать про те, що іммігранти, як правило, споживають менше медичних послуг, аніж місцеве населення [4, с. 83].

На сучасному етапі в Україні трудова міграція, особливо зовнішня, набула значно більшого поширення і породжує численні соціальні проблеми. За обмежених можливостей працевлаштування на офіційному ринку праці України трудові міграційні поїздки українських громадян за кордон стали об'єктивною реальністю і, без сумніву, масовим явищем. Відзначається, що часті поїздки та виснажлива праця за кордоном погіршують здоров'я людей, наслідком чого може навіть стати передчасна смерть. Але, з іншого боку, кошти, зароблені особами в результаті трудової міграції, поліпшують добробут домогосподарств, а також надають їм

можливість отримувати більш якісне медичне обслуговування та відпочинок.

Потрібно зазначити, що Завдання 8 Програми сталого розвитку до 2030 р., що була прийнята ООН (сприяння сталому, всеохоплюючому та стабільному економічному зростанню, повній, ефективній зайнятості та гідній роботі для всіх) включає ціль 8.8 – «Захистити трудові права та сприяти безпечній праці та безпечному робочому середовищу для всіх працівників, включаючи трудящих-мігрантів...» [2]. Але таке завдання є поки що декларативним наміром.

За даними [14, с. 90–91], абсолютна більшість (понад 70%) українських трудових мігрантів працює за кордоном нелегально, одним із наслідків чого є наявність численних порушень їхніх прав. Умови праці українських мігрантів за кордоном часто не відповідають нормативам, встановленим як в Україні, так і в країні перебування. Звичайною ситуацією є ненормований робочий день, недотримання техніки безпеки, виконання робіт, пов'язаних із ризиком для життя і здоров'я. Трапляються випадки несвочасної та неповної виплати заробітної плати. Одним із наслідків нелегальної трудової міграції є втрата здоров'я наших громадян через важку і напружену працю. Тривалість робочого дня українського трудового мігранта за кордоном практично завжди перевищує вісім годин і, як правило, становить 10–12 годин.

Про часто несприятливі умови праці та рівень соціального захисту українських трудових мігрантів у період 2015–2017 рр. свідчить рис. 2.

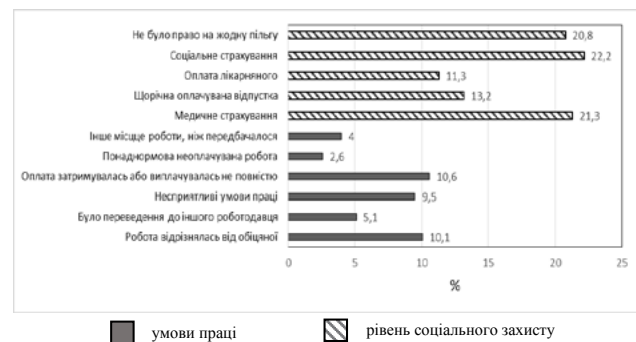

Рис. 2. Трудові мігранти за умовами праці та рівнем соціального захисту в період 2015–2017, % до загальної кількості

Джерело: складено авторами за даними [15, с. 32–33]

Незважаючи на значну кількість угод про соціальне забезпечення, укладених між Україною та європейськими країнами, рівень охоплення українських мігрантів соціальними гарантіями залишається низьким. Це можна пояснити такими обставинами:

- переважна більшість трудових мігрантів та сезонних працівників-мігрантів не укладають належних трудових договорів;
- існує брак ефективно впроваджених угод про соціальне забезпечення;

– чинні угоди про соціальне забезпечення та гарантування мігрантам безпечних умов праці є часто неефективними через їх внутрішні недоліки та вади державних важелів для реалізації.

Згідно з опитуванням щодо трудової міграції, проведеним Державною службою статистики України, лише 35,1% працівників за кордоном мали як дозволи на проживання, так і роботу. Хоча 83,6% мігрантів отримали роботу, лише 34,5% із них підписали трудові контракти, а решта мали лише неформальні домовленості. За професійною ознакою частка працівників-мігрантів із трудовими договорами становила 16,1% працівників у домогосподарствах, 31,5% – серед торгових працівників та 32,7% – серед будівельних робітників. Відносно висока частка трудящих-мігрантів мала соціальне забезпечення в Іспанії, Угорщині та Чеській Республіці через більшу частку офіційно працюючих українських робітників у цих країнах [16, с. 29–30].

У деяких випадках національне законодавство про соціальне забезпечення країн призначення не повністю задовольняє потреби трудящих-мігрантів. Окрім того, оскільки Україна не запровадила національну систему медичного страхування, координація медичних виплат виходить за межі двосторонніх угод про соціальне забезпечення.

В останні роки Україна активно укладала двосторонні угоди про соціальне забезпечення з основними країнами призначення трудових мігрантів. У рамках Угоди про асоціацію Україна та ЄС погодилися зберегти наявні можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами – членами ЄС та закріплені у двосторонніх договорах. Додатково у ст. 17 Угоди стверджується, що «відповідно до законів, умов та процедур, що застосовуються у державі-члені та в ЄС, ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працевлаштовані на території держави-члена, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена» [17].

Нині Україна є стороною дев'яти договорів у сфері соціального забезпечення з державами – членами ЄС: Республікою Болгарія, Естонською Республікою, Королівством Іспанія, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Португальською Республікою, Республікою Польща, Словацькою Республікою, Чеською Республікою. Проте не було укладено жодних угод із деякими країнами, у які спрямовуються численні потоки українських трудових мігрантів, таких як Італія та Греція.

Україна також стикається з основними проблемами в реалізації угод про соціальне забезпечення. Деякі угоди не супроводжуються адміністративними процедурами, необхідними для їх реалізації. Хоча угоди вказують, які установи

мають компетенцію для їх виконання, у таких установах часто немає необхідної організаційної структури та людських ресурсів для цього.

Як уже зазначалося, рівень соціальної захищеності для українських мігрантів залишається низьким.

По-перше, є проблема нелегальної трудової міграції. Низка трудящих-мігрантів не має трудових договорів або є сезонними працівниками-мігрантами (зокрема, українцями, які тимчасово та нерегулярно працюють у Польщі).

По-друге, чинним інструментам координації бракує важелів для практичної реалізації. Європейська Комісія, яка наполегливо закликає держави-члени продовжувати розвивати координацію соціального забезпечення з країнами, що не є членами ЄС, могла б сприяти виправленню ситуації.

На підставі зробленого аналізу вважається доцільним рекомендувати заходи для поліпшення поточної ситуації із захистом українських мігрантів, що працюють у країнах ЄС:

- оцінити ефективність двосторонніх угод, укладених із країнами ЄС, щодо захисту українських трудових мігрантів, гарантування прав, безпечних умов праці та соціального забезпечення;

- обговорити подальші угоди про соціальне забезпечення з основними країнами, які приймають українських робітників-мігрантів, передусім з Італією та Грецією, з якими такі угоди поки ще не укладено;

- розробити можливі варіанти надання соціального захисту тимчасовим працівникам-мігрантам, зокрема українцям, які працюють у країнах ЄС протягом менше шести місяців;

- розглянути питання про ратифікацію конвенцій МОП у сфері трудової міграції та соціального забезпечення мігрантів, зокрема «Міжнародної Конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей». Станом на травень 2017 р. Конвенція була ратифікована 51-ю державою, підписали, але не ратифікували її – 15. Жодна з країн ЄС не ратифікувала дану Конвенцію [18].

Висновки. На основі проведеного аналізу встановлено, що ефекти міжнародної трудової міграції є складними і багатоплановими, оскільки вона призводить до перерозподілу доходів, структурних змін на ринках праці як у країнах походження, так і в країнах призначення, помітно впливає на платіжний баланс, переважно країн-донорів, але водночас створює соціальні проблеми.

Для прогнозування майбутніх тенденцій трудової міграції потрібно враховувати довгострокові чинники, включаючи економічний розвиток, фінансові наслідки міграції, демографічну ситуацію, накопичення людського капіталу та зміни навколишнього середовища.

На сучасному етапі в Україні зовнішня трудова міграція набула значних масштабів, продовжує зростати і, незважаючи на суттєвий

обсяг грошових переказів мігрантів, породжує численні соціальні проблеми.

Обсяги приватних грошових переказів українських трудових мігрантів становлять помітну частку валютних надходжень від експорту товарів і послуг, а також ВВП України (за 2017 р. – 17,3% та 8,4% відповідно). Тому державна політика стимулювання переказів коштів трудових мігрантів через офіційні канали, а також розроблення програм інвестування цих коштів в українську економіку мають стати одним із пріоритетних чинників динамічного та сталого соціально-економічного розвитку нашої держави.

Переважна більшість українських трудових мігрантів (понад 70%) працює за кордоном нелегально, одним із наслідків чого є наявність численних порушень їхніх прав. Умови праці українців за кордоном часто не відповідають нормативам, установленим як в Україні, так і в країнах перебування. Лише 20–22% із них охоплені соціальним та медичним страхуванням, а майже 10% працюють в несприятливих умовах.

Чинні двосторонні угоди з країнами ЄС про соціальне забезпечення та гарантування мігрантам безпечних умов праці є часто неефективними через їх внутрішні недоліки та вади державних важелів для реалізації.

Глобальний договір, регіональні угоди, наприклад на рівні Європейського Союзу, а також удосконалення двосторонніх міждержавних угод щодо практичних заходів їх реалізації – усе це створює потенціал для подальшої міжнародної співпраці в напрямі запровадження практичних та ефективних методів вирішення міграційних проблем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Newland K. The Global Compact for Migration. How Does Development Fit In? Towards a Global Compact for Migration: A Development Perspective. November 2017, Issue No 1. 14 p. URL: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/GlobalCompactForMigration-Brief1_FINALWEB.pdf.
- The 2030 Agenda for Sustainable Development and the SDGs / United Nations, Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
- International Migration Report 2017 / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). 38 p. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
- Гонтмахер Е.Ш. Мировые миграционные процессы: необходимость глобального регулирования. Вопросы экономики. 2013. № 10. С. 78–85.
- The World Bank, Migration and Remittances Data. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>.
- Sachs J.D. Toward an International Migration Regime. American Economic Review: Papers & Proceedings. 2016. № 106(5). 451–455 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1257/aer.p20161064>.
- Національний банк очікує на зниження інфляції у 2018–2020 рр.: прес-реліз 01.02.2018. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=299204E43AD12B886054A672C6F19B31?art_id=63442018&showTitle=true.
- Migration and Migrant Population Statistics Data / Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics.
- Narodowy Bank Polski (NBP). Офіційний сайт. URL: http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/publikacje/rynek_pracy/rynek_pracy.html.
- Ніколайчук С. Очікується, що трудова міграція з України у середньостроковій перспективі буде знижуватися / НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=65006045>.
- Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015–2017 роки / Національний банк України. Департамент статистики та звітності. Київ, 2018. 29 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144>.
- Ніколайчук С. Монетарна політика НБУ: цілі та логіка останніх рішень щодо облікової ставки. Національний банк України. Київ, 15 січня 2018 року. 32 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=62658374>.
- Динаміка платіжного балансу України: аналітична форма представлення (відповідно до КПБ6). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208301>.
- Власенко Н.С. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.; за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. К.: Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.
- Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. 2017. 67 с. URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/12/bl_ztm_2017.zip.
- Ensuring social security benefits for Ukrainian migrant workers. ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe. Kyiv: ILO, 2012. 53 p. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_205317.pdf.
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014у / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
- International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families. New York, 18 December 1990. No. 39481 / United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&clang=en2L.